

WOŁOSI/VLASI Z TERENÓW HERCEGOWINY W ŚWIETLE DEFTERÓW OSMAŃSKICH Z XV I XVI WIEKU

ILONA CZAMAŃSKA

ABSTRACT: *Vlachs from the area of Herzegovina in the light of Ottoman defter's from the fifteenth and sixteenth centuries*

Defter's are an excellent source for historians, especially in demographic and socio-economic research, they are also very useful in researching the Vlachian communities.

Analysis of material contained in Ottoman *defter's* from the Herzegovina area leads to the following conclusions:

1. In the area of Herzegovina, in the second half of the fifteenth century, Vlachs lived in a mostly nomadic lifestyle. Their number was at least sixty thousand people.
2. In the second half of the fifteenth century, many abandoned villages were recorded. Abandoned villages were gradually settled by migratory Vlachs, which contributed to their change of lifestyle on semi-settled and settled. In 1585, Vlachs - shepherds who were not associated with a village were rare.
3. In the Ottoman state, Vlachs those who lead a nomadic way of living, as well as those living in the Vlachian villages, were tax-favored, paid only a lump grazing tax for the state (a *filuria* with allowances), and did not pay any benefits to the *timar* owner. In the event that they served as *derbenci's* or *vojnuc's*, they were exempted from all taxes.
4. Settling in the former agricultural villages, in particular related to undertaking agricultural activities, was most often associated with an additional burden of tithing for the sipahi. Departure from pastoralism meant degradation to a group of *raya*, most often in these villages mixed-agricultural-pastoral management was conducted. Newly settled villages rarely received the status of the vlachian villages, because such status freed residents from additional benefits even in the case of agricultural classes.
5. The flat-rate grazing tax, *filuria*, in the fifteenth century had a fixed value and equaled 45 akçe, while at the end of the sixteenth century it was different for various Vlachs groups and could range from 60 to 200 akçe. Considering the fact that additional fees for sheep or tents were liquidated and that the value of employment fell akçe significantly compared to the fifteenth century, the real amount of taxes did not increase, and in some cases it decreased.
6. Not much on the basis of defilers can be said about the language used by the Herzegovina Vlachs. In defeats from the fifteenth century they bear mostly Slavic names, but sometimes there are also names only in the Vlachs: Radu, Bratul, Dabija, the same also applies to local names.
7. Gradually, Islamization processes took place. In the fifteenth century, they are almost invisible among the Vlachs, almost all of them wore Christian names. At the end of the sixteenth century, a significant percentage of Vlachs wore Muslim names. The Islamization process seems to be faster among the Vlachs settled than the Vlachs nomads, but there is no rule.
8. In the light of the *defters* in the area of Herzegovina, there is no difference between Muslims and non-Muslims in burdens to the state, but *defters* do not include the *cizye*, or headship, collected from non-Muslims.

Autor: Iłona Czamańska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Historii, ul. Umultowska 89d, Poznań, Polska, czaman@amu.edu.pl, **ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-0492-0854>

Słowa kluczowe: deftery osmańskie, Vlasi, Hercegowina, osadnictwo wołoskie, prawo wołoskie, podatki od pasterstwa.

Keywords: Ottoman *defters*, Vlachs, Herzegovina, settlements of Vlachs, law of Vlachs, pastoral taxes.

Balkanica Posnaniensia. Acta et studia, XXV, Poznań 2018, Wydawnictwo Instytutu Historii UAM, pp. 216–249, ISBN 978-83-65663-94-8, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

doi.org/10.14746/bp.2018.25.13

Wołosi/Vlasi¹ na terenie bośniacko-dalmatyńskiego pogranicza pojawiają się sporadycznie w źródłach jeszcze w XIII wieku, a w odniesieniu do XIV i XV wieku zachowały się na ich temat całkiem liczne informacje. Zawdzięczamy je przede wszystkim systematycznie już wówczas prowadzonej kancelarii w sąsiednim Dubrowniku. Z tego też względu dość wcześnie zainteresowali się nimi badacze. Jeszcze w XIX wieku zaczął pisać na ich temat Konstantyn Jireček². Bardziej szczegółowe badania nad hercegowińskimi Vlahami w średniowieczu głównie na podstawie materiałów zachowanych w Archiwum Dubrownickim podjęli w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych ubiegłego stulecia Bogomil Hrabak³ i Desanka Kovačević-Kojić⁴. Dzięki tym badaniom dokładnie zidentyfikowano nazwy katunów (szałasów) wołoskich prowadzących wypas na terenie Hercegowiny. O wiele trudniejsze natomiast okazało się ich usytuowanie geograficzne, zwłaszcza w odniesieniu do XIV stulecia, ponieważ źródła z tego okresu rzadko kiedy podają na ten temat bliższe informacje. Może to również wynikać z tego, że katuny czyli szałas wołoskie na tym terenie prowadziły w większości wędrowny tryb życia i zapewne też nie miały ściśle określonych granic. W tym czasie jednak rozpoczął się proces stopniowej terytorializacji katunów wołoskich, prowadzący do ich osadnictwa i przechodzenia z pasterstwa w pełni wędrownego do pasterstwa transhumacyjnego. Czynnikiem sprzyjającym temu procesowi było wyjście znacznej części klanów wołoskich spod bezpośredniej władzy króla na rzecz możnowładców. Podporządkowanie katunów wołoskich poszczególnym rodom możnowładczym zanalizował niedawno Esad Kurtović. Prowadzone przez niego badania przede wszystkim w archiwum w Dubrowniku pozwoliły na wyodrębnienie licznych katunów wołoskich funkcjonujących głównie we włościach Pavlovićów, Kosaćów i w znacznie mniejszej liczbie Nikoliciów. We włościach Kosaćów odnotowuje on następujące katuny wołoskie: Plišćici, Gleđevici, Ugarci, Bobani, Mirilovici, Vragovici, Kresojevici, Nenkovici, Banćici, Pilatovci, Pocrnje, Drobnejaci, Riđani,

¹ Celowo preferuję w niniejszym artykule określenie Vlasi, związane z górską ludnością pasterską Bałkanów, w odróżnieniu od określenia Wołosi posiadającego jednoznaczną konotację etniczną związaną z księstwami rumuńskimi.

² K. Jireček, *Die Wlachen und Maurowlachen in Denkmäler von Ragusa*, Prag, 1879.

³ Б. Храбак, *О херцеговачким влашким катунима према пословной књизи дубровчанина Џивана Припчинивића*, «Гласник Земалског Музеја», 11, 1956, s. 29–39.

⁴ Д. Ковачевић, *Средњовековни катуни по дубровачким изворима*, w: Научно Друштво СР Босне и Херцеговине, Посебна издава Одељења историско филолошког наука, књига 1: *Симпозијум о средњовековним катуни одржан 24. и 25. новембра 1961 г.*, уредник Миленко С. Филиповић, Сарајево 1963, s. 121–142.

część katuna Manjani i część Maleševców. We włościach Pavloviciów zamieszkiwali: Vlahovici, Žurovici, Predojevici, katun Pribaca Nikolicia, część katuna Manjani i część Maleševców; a we włościach Nikoliciów katun Kutloviciów⁵.

Specyfika funkcjonowania Vlachów w średniowieczu, przede wszystkim jako wspólnoty klanów, spowodowała, że w materiale źródłowym częściej spotykamy nazwy klanów, niż miejsce ich przebywania.

Deftery – osmańskie spisy katastralne służyć miały przede wszystkim celom podatkowym, dziś stanowią one znakomite źródło dla historyków, zwłaszcza w badaniach demograficzno-społeczno-gospodarczych. Okazują się bardzo przydatne także w badaniach nad społecznościami wołoskimi. Nie oznacza to, że badania defterów nie dostarczają dużych trudności. Przede wszystkim jesteśmy zdani na deftery przetłumaczone i wydane drukiem. Jest ich wprawdzie dość dużo i odnoszą się one do dużej części obszarów bałkańskich, jednak bardzo często nazwy zapisywane fonetycznie są dziś trudne do identyfikacji. W interesującym nas okresie zachodziły poważne zmiany związane z odchodzeniem od w pełni wędrownego trybu życia i osiedlaniem się we wsiach. Rodowe nazwy katunów zastępowane były nazwami wsi, które jednak nie zawsze okazywały się trwałe. Ponadto deftery osmańskie sporządzane w różnych okresach były spisywane według zmieniających się metod i dla okręgów administracyjnych notorycznie zmieniających granice, co niekiedy utrudnia prześledzenie zmian nawet na tym samym obszarze. Pomimo tych i innych problemów deftery pozostają dla historyka źródłem, które trudno przecenić.

Najstarszy dostępny defter z badanych terenów pochodzi już z lat 1468–1469, powstał więc bardzo krótko po opanowaniu znacznej części tego terytorium przez państwo osmańskie⁶. Obejmuje on głównie ziemie wokół Nowego Pazaru i Sjenicy, dochodząc do Žiży na wschodzie oraz Mostaru na zachodzie. Odnotowano w nim trzy wielkie skupiska wołoskie. Jedno z nich znajdowało się w okolicach Sjenicy w okręgu określanym jako Barča lub Vrača. Spośród sześciu wsi zamieszkałych przez zajmujących się pasterstwem Vlachów: Slavogošte, Luka (domów 32), Sivča (domów 19), Zlološica (może Osonica domów 4), Pelević (domów 17), Donja Radotina (domów 24, opuszczonych 6) jednoznacznie daje się zidentyfikować tylko dwie: Luka (Luke) i Sivča (Sivčina). Najprawdopodobniej ten okręg wołoski Barče / Vrača znajdował się w okolicy dzisiejszego miasteczka Ivanjica. Wspomniane wsie znajdują się w bliskiej odległości od niego, a do dziś jedna z ulic w Ivanjicy nosi nazwę Starovlaška. Trudno przypuszczać, by pozostałe wsie, które trudniej zlokalizować znajdowały się w dużej odległości. Z defteru dowiadujemy się również, że 120 „niewiernych” z tego okręgu pełniło służbę strażniczą w bliżej nieokreślonym wąwozie po 40 osób w trzech miejscach jako derbendžije (pilnujący przepraw). Nie wiadomo niestety, o jaki wąwóz

⁵ E. Kurtović, *Seniori hercegovačkih vlaha*, w: *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnoga skupna održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009*, uredio I. Lučić, Zagreb 2011, s. 649–695.

⁶ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69 godine*, ed. Ahmed S. Aličić, Mostar 2008.

tu chodzi, czy o wąwóz znajdującej się w pobliżu rzeki Morawicy, czy może raczej o nieco dalej położony, ale znacznie ważniejszy komunikacyjnie i trudniejszy pod względem terenu wąwóz rzeki Studenicy. Ogółem w okręgu Barča/Vrača miało według tego spisu zamieszkiwać 1100 rodzin wołoskich, spośród których zapewne tylko część zamieszkiwała we wsiach i posiadała ziemię (płaciła haracz – jednak od haraczu byli zwolnieni derbendžije), większa część prowadziła żywot koczowniczy trudniąc się wyłącznie pasterstwem⁷.

Jeszcze większe skupisko Vlachów znajdowało się w wilajecie nazywanym Hersek (Hercegowina), wówczas obejmującym okolice Mostaru. Zamieszkiwało tam ogółem 4616 rodzin vlaskich oraz 998 nieżonatych dorosłych mężczyzn. Vlasi ci płacili podatek ryczałtowy 1 filirię (= 45 akczy) od rodziny oraz podatek pasterski wartości 2 baranów (po 15 akczy każdy) i 2 owiec (po 12 akczy). Ponadto na każdym 50 domów należało zapłacić taksę wartości 1 namiotu w wysokości 100 akczy i dodatkowo 2 barany lub ich równowartość (tym razem po 30 akczy)⁸.

Vlasi zamieszkiwali także licznie na terytoriach określanych jako ziemie Pavlovićów. Pavlovićie przed opanowaniem Bośni przez Osmanów należeli do największych możnowładców posiadających majątności w całej południowej części królestwa Bośni (między innymi były to okolice dzisiejszego Sarajewa, Trebinje, Borač, Prač, Konavlje, Bilić i in.), dlatego też trudno zlokalizować tę grupę Vlachów. Była ona mniej liczna od poprzedniej i liczyła 448 rodzin oraz 130 nieżonatych mężczyzn. Mieli oni takie same obciążenia podatkowe jak wspomniani wyżej Vlasi hercegowińscy, najprawdopodobniej więc prowadzili podobny tryb życia⁹.

Niektórzy, bardzo jednak nieliczni wojewodowie wołoscy stawali się timariotami, trudno ich jednak wyłuskać bez wyraźnych wskazań, bowiem część timariotów z tytułem wojewody lub kneza mogła również pochodzić z dawnej serbskiej czy bośniackiej arystokracji.

Nie ma też wyraźnego wskazania czy przez Vlachów były zasiedlone wioski wojuków. Znajdujemy tu także ciekawą informację, że pierwotnie zaliczono ich do grupy sipahich, następnie jednak zdegradowano do statusu rajów. Mimo to byli zobowiązani do służby wojskowej i zwolnieni z podatków. Możliwe, że byli to dawni krajišnicy, którzy po zmianie granic stracili swoje znaczenie, jednak wykorzystywano ich przygotowanie wojskowe i powoływano do armii. Późniejsze deftery zdają się wskazywać, że byli z pochodzenia Vlachami.

Wspomnieć też należy o 3 wsiach funkcjonujących na prawie wołoskim, jednak ich mieszkańcy najprawdopodobniej nie byli Vlachami (w defterach jednak nie ma wyraźnych wskazań na temat ich pochodzenia etnicznego). Były to trzy wsie sokolników w nahiji Drežnica (na pn. wsch. od Mostaru): Strževo – domów 62, Vrh

⁷ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, s. 26.

⁸ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, s. 67.

⁹ *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, s. 69.

Polja – domów 86, Knezluk – domów 55. Ich mieszkańcy płacili tylko 1 filurję podatku, nie płacili haraczu ani podatku od pasterstwa. Później żądano od nich jeszcze oddzielnie 300 francuskich dukatów, co zaznaczono w kolejnym, o wiele bardziej obszernym i szczegółowym defterze sandżaku Hercegowina spiswanym w latach 1475–1477¹⁰.

Podobnie niejasna sytuacja etniczna dotyczy wsi Rabina, której mieszkańcy pełnili funkcję derbendżijów w wąwozie Blagajnskim, czyli w wąwozie rzeki Buna. Jednak sama nazwa rzeki, jak i ukształtowanie terenu wyraźnie wskazują na obecność tam Vlachów. Imiona mieszkańców wioski były przeważnie słowiańskie, było to już jednak regułą u wszystkich miejscowych Vlachów. W zamian za pełnienie służby strażniczej mieszkańcy wioski płacili tylko podatek ryczałtowy w wysokości 1 filurii od domu i dodatkowo 85 dukatów, byli natomiast zwolnieni od wszystkich innych podatków pasterskich, co znaczy, że pasterstwo było ich głównym, obok służby strażniczej, zajęciem. Wieś była duża, liczyła 82 rodziny i 3 mężczyzn niezonatych¹¹.

W licznych wsiach na terenie Hercegowiny pasterstwo lub hodowla były głównym zajęciem ludności. I tak w nahiji Mileševo takich wsi było 47, w nahiji Samobor 73, w nahiji Tođevac 35, w nahiji Sokol 39, w nahiji Bistrica 17, w nahiji Dubštica 7, w nahiji Mostar 2, w nahiji Konac Polje 3, w nahiji Neretva 12, w nahiji Kukanj 22, w nahiji Dabar 1, w nahiji Popovska i Trebinje 18, w nahiji Goražde 3, w nahiji Nevesinje 3, w nahiji Zagorje 25, w nahiji Osanica 7. W wielu miejscowościach prowadzono coś w rodzaju gospodarki mieszanej, i tak np. na terenie nahiji Dabar pastarze nie wędrowali, lecz zamieszkiwali w domach. Owce i kozy przebywały na pastwisku przez okrągły rok, natomiast konie wypasano tylko w okresie letnim, a na zimę zamykano w stajniach¹².

Szczególnie wiele informacji daje jednak defter z 1477 roku na temat Vlachów prowadzących tradycyjną gospodarkę pasterską. Zapisane tu zostało obowiązujące w tym sandżaku prawo pasterzy wołoskich.

Brzmi ono następująco:

Prawo dżematu [katunu, szalasu] grupy Vlachów z wilajetu Hercegowina jest następujące: Na dzień znany pod nazwą Đurđevdan (Hizir Iljas) każdego roku dają z domu po jednej filurii i po jednej owcy z jagnięciem albo ich równowartość 12 akczy, 1 barana albo jego równowartość 15 akczy, dalej dają na każde 50 domów 2 barany albo ich równowartość 60 akczy, także na każde 50 domów 1 namiot albo jego równowartość 100 akczy, ponadto jeśli jest wojna oddają z każdego 10 domów 1 eskendziję, który idzie na wojnę. Kiedy zostanie spełnione to, co wspomniano, są wolni od wszystkich pozostałych obowiązków¹³.

¹⁰ *Poimečni popis sandžaka vilajeta Hercegovina 1477*, priredio Ahmed S. Aličić, Sarajevo 1985, s. 12.

¹¹ Tamże, s. 12–13.

¹² Бууро Тошић, *Средњовековна хумска жупа Дабар*, Београд 2005, s. 54–55.

¹³ *Poimečni popis ...1477*, s. 26.

Defter podaje bardzo dokładne wiadomości na temat wszystkich katunów wołoskich, nazywanych tu džematami, ich składu osobowego oraz miejsca wypasu letniego i zimowego.

Łącznie na terenie Hercegowiny w latach 1475–1477 funkcjonowało ponad 220 wędrownych katunów wołoskich nie licząc rozmaitych części wsi i dóbr klasztornych. Dokładne określenie pastwisk letnich i zimowych pozwala na wytyczenie migracji pasterzy wołoskich, istnieje jednak problem z identyfikacją wszystkich wymienionych miejsc,

Niezależnie jednak od wędrownego trybu życia niektórzy wojewodowie wołoscy posiadali też majątki ziemskie, czasem bardzo znaczne.

W niektórych nahijach, jak np. w nahiji Komarnica, zamieszkali tam Wołosi tworzyli oddziały wojowników¹⁴. W 100 lat późniejszym defterze z roku 1585 w tejże nahiji Komarnica odnotowano 3 wsie: Zukva, Ljeskovac Pole i Slatina funkcjonujące na prawie wołoskim. Mieszkańcy płacili tylko 1 filurię i byli zwolnieni od wszelkich innych podatków, nawet, jeśli obok pasterstwa, mieli dochody z innych zajęć¹⁵. Podobną sytuację spotykamy też zresztą w defterze z roku 1477: Isa-beg dał Pavce synu Radohne wsie Kali i Suzin. Ze wsi Kali (w odróżnieniu od wsi Suzin) nie pobierano dziesięciny od basztin wołoskich, ponieważ wieś była wołoska¹⁶. Istniała różnica w obciążeniach Wołochów zamieszkałych we wsiach na prawie wołoskim i Wołochów zamieszkałych w innych wsiach. Szczególnie widoczne staje się to w wieku XVI, w którym stopniowo zanikają katuny wołoskie nie przypisane do żadnej konkretnej wsi. Stałemu osadnictwu wołoskiemu sprzyjało wyludnienie licznych wsi oraz duża liczba opuszczonych domów i pól. Osiedlenie się jednak w takiej wsi mogło oznaczać utratę uprzywilejowanej pozycji podatkowej i konieczność opłaty dziesięciny z uprawy roli czy winnic.

Wspomniany rejestr z 1585 r. nie jest tak dokładny i nie pozwala na określenie liczby Vlachów w poszczególnych regionach, ukazuje on jednak dość istotne zmiany odnośnie podziału administracyjnego, sposobu życia i obciążeń podatkowych. Generalnie rzadko kiedy pojawia się tu termin *Vlach*, niemniej jednak możemy poznać Vlachów po określeniu *hajman* – koczownik, a także wśród mieszkańców płacących filurię.

Hajmanów nie było już wówczas nazbyt wielu. Odnotowani są w nahiji Blagaj, w której między innymi byli zobowiązani do obrony twierdzy. Mimo pasterskiego trybu życia, niektórzy tzw. *koczownicy* posiadali również winnice, pola i młyny we wsi Gaj, od których płacili dziesięcinę timariocie. We wsi Bunica część Vlachów posiadała gospodarstwa (baštiny) i oprócz tradycyjnej filurii (100 akcze) płaciła dziesięć-

¹⁴ *Poimečni popis ...1477*, s. 55.

¹⁵ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, sv. 2, dešifrao i sa osmansko-turskog jezika preveo Ahmed S. Aličić, Sarajevo 2014, s. 486–488.

¹⁶ *Poimečni popis ...1477*, s. 604

cinę timariocie. Vlasi-hajmani w przysiółku Rgud funkcjonowali wyłącznie na prawie wołoskim i płacili jedynie filurię w wysokości 120 akczy od gospodarstwa¹⁷.

Vlasi osiedlali się również we wsiach typowo rolniczych. Przykładem może być wieś Korotuša. Zamieszkali tam Vlasi płacili obok filurii (100 akcze) dziesięcinę spahisowi, niewątpliwie więc sami zajmowali się również rolnictwem¹⁸. W innej wsi Kukal nowo osiedleni Vlasi płacili tylko filurię (80 akczy)¹⁹, co może wskazywać, że zajmowali się wyłącznie pasterstwem.

W timarach okolicy Blagaja funkcjonowały też jeszcze tradycyjne katuny pasterskie w liczbie 46. We wsiach Kamena i Hodbina część mieszkańców płaciła dziesięcinę, część filurię, a niektórzy jedno i drugie. Podobnie we wsi Hercegov Gaj część mieszkańców zajmowała się rolnictwem, a część pasterstwem jako hajmani²⁰.

Wsie o charakterze mieszanym spotykamy też w nahiji Dabar kazie Nevesinje, były to wsie: Zemin, Zaostra, Lapaš, Ponikva (tu Vlasi trzymali młyny). Były tu również wsie czysto wołoskie: Burmazi (z winnicą Sraški Dol), Prosina, Rasuhača, Igrinica, Krni Dol, Brdec, Hatilj, Donji Hujiči, katun ? Kokorina w pobliżu wsi Semihovo, Vranka, Cerovi Dol²¹, a także Drebanj, Kapavica²².

Niemal całkowicie wołoska jawi się nahija Bobani. Bobani to dziś, ale także i wówczas niewielka miejscowość w okolicach Trebinja. Znajdowały się w niej następujące wsie wołoskie: Lešnica z przysiółkami Grbica i Podplat, Rabti, Zubovići (obecnie Vlahovići), Dol²³.

Najprawdopodobniej z nowym osadnictwem wołoskim mamy do czynienia we wsiach należących do nahiji Ljubinja (kazy Nevesinje). Mieszkańcy wsi Osojna Barnos, Prisojna Barnos, Prekosela płacili ryczałtowy podatek pasterski²⁴, ale jednak nie nazywano go filurią.

W nahiji Vidoška we wsiach Mali Dlanac, Gornji Mosor, Rastaš, Časki Dol, Košar, Cvaljine, Dračevo, Uvala, Vuđele, Dobreštica, mieszkali hajmani czyli Vlasi-pasterze płacący wyłącznie filurię różnej wysokości²⁵. Jedyne mieszkańcy siola Komača, mimo że byli Vlachami płacili dziesięcinę, a wieś Donja Milotina miała charakter mieszan²⁶. W nahiji tej Vlasi mieli swoje winnice po obu stronach rzeki Radinja. Nahija Vidoška w całości była nahiją zamieszkałą przez Vlachów.

Najprawdopodobniej w całości wołoska, a z pewnością pasterska była nahija Popowo. W jej skład wchodziło 19 wsi (Kotezi, Orašje, Cicrina, Čavaš, Ravne,

¹⁷ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 133.

¹⁸ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 142.

¹⁹ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 144.

²⁰ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 131–135.

²¹ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 288–191.

²² *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 191.

²³ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 191–192.

²⁴ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t.2, s. 194.

²⁵ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 201–203.

²⁶ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 210.

Cvajlina, Mišlem, Brestica, Velika Laz, Dubljani, Jesenica, Dračevo, Kosićani, Grmljani, Poljica, Dobrešnica, Zavala, Velja Međa, Sedlari), których mieszkańcy płacili tylko ryczałt pasterski na drobne bydło czyli owce²⁷.

W nahiji Trebinje liczne wsie wcześniej pozbawione mieszkańców zostały zasiedlone przez Vlachów (Čičevo, Poljica, Divina, Hlapina, Grnčar, Tihovo, Zasad, Gola Glavica, Gorica, Silošnica, Žuželj). Zachowali oni częściowo swój status wołoski płacąc filurię, niektórzy jednak, którzy przejęli gospodarstwa chłopskie zostali też obciążeni dziesięciną stanowiąc grupę tzw. ušurdžijów²⁸.

W nahiji Mostar zdecydowana większość wsi miała charakter mieszany – pojedynczy Vlasi, czy też ich niewielkie grupy dosiedlali się do ludności rolniczej. Liczne były jednak również wsie w całości wołoskie, płacące podatek od pasterstwa – filurię, takich wsi było w tej nahiji ponad 20 (Opine, Kozice, Kripawa, Zemin Otoka, Dragljani, Hrestani, Sustina, Dobrkovići, Stepkovići (2x), Dobro Selo, Stojčići, Žuželj, Gradac, Biletići, Služanj, Kruševo, Međugorje, Vodice, Bogodol, Luka, Brezićani, Vapčići)²⁹.

Na terenie nahiji koczowały także co najmniej 4 katuny vlaskie, a i do samego Mostaru przypisanych zostało 19 koczujących rodzin vlaskich³⁰.

Liczni Vlasi-koczownicy zamieszkiwali też w okręgu Imota (Imocki) w 18 wsiach (Poljica, Drenovci, Gruda, Doput, Preslovica, Borinjak, Studenci, Drinovci, Podbila, Gorica, Dračevica, Vrhdol, Kozica, Rečica, Višnjica, Donji Snozin, Vinac, Brzgule (Savičići)).

W nahiji Ljubuški było w 2 połowie XVI wieku 14 wsi wołoskich (Studenči, Papratnica, Vrh Gora, Radobara, Tihaljina, Dušina, Miljetici, Čapljina (tu też młyny), Vršici, Zemin Krčevina, Dabrice, Gnilišta – nowo zasiedlona, Slatinica dawniej rolnicza, świeżo zasiedlona przez Vlachów płacących dziesięcinę, podobnie Orahovina), z tego 3 nowozasiedlone na terenach rolniczych. Vlasi ci zmienili tryb życia i gospodarowania na rolniczy, zostali bowiem obciążeni opłatą dziesięciny.

W nahiji Kukanj znajdowało się w 1585 roku 15 wsi wołoskich (Šlivanska, Kneževa Njiva (nowoosiedleni Vlasi filurdžije), Gornja Paoča (nie była zasiedlona, ale znajdowała się w posiadaniu Vlachów pasterzy), Gornja Gora, Hmeljava (nowi filurdžije), Prečica (nowi filurdžije), Lehova Brda, Vrba (nowi filurdžije), Rovci, Starobrdevna Grbica, Drobnjak, Zukva, Ljeskovac Polje, Slatina, Godešina (dawniej rolnicza), Donje Ostrožile), z których 5 było nowozasiedlonych, a jedna znajdowała się w posiadaniu Vlachów pasterzy, ale nie była zamieszкана. Pozostałe wsie tej nahiji miały charakter mieszany, do takich zaliczyć należy także 5 wsi derbendžijów,

²⁷ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 279–280.

²⁸ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 211–223.

²⁹ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 301–350.

³⁰ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 280–299.

zwolnionych od podatku od wypasu, co nie znaczy jednak, że pasterstwem się nie zajmowali³¹.

Ogółem mogło wówczas zamieszkiwać na terenie Hercegowiny ca 65–70 tys. Vlachów.

***

Podsumowując, analiza materiału zawartego w defterach osmańskich z terenów Hercegowiny prowadzi do następujących wniosków:

1. Na terenie Hercegowiny w 2 połowie XV wieku zamieszkiwali Vlasi prowadzący w większości wędrowny tryb życia. Liczba ich była znaczna i wynosiła co najmniej kilkadziesiąt tysięcy osób (niektórzy badacze obliczają ją na około 68 000).

2. W tym czasie doszło też z bliżej nieznanymi przyczynami do katastrofy osadniczej na tym terenie i całkowitego często wyludnienia licznych wsi, co wyraźnie odnotowują deftery z lat 1468–69 i 1477. W ciągu następnego stulecia opuszczone wsie były zasiedlane przez wędrownych dotychczas Vlachów, co przyczyniło się do ich stopniowej zmiany trybu życia na półosiadły i osiadły. W 1585 roku Vlasi-pasterze nie związani z konkretną wsią byli już rzadkością.

3. W państwie osmańskim Vlasi prowadzący wędrowny tryb życia, jak też zamieszkujący we wsiach wołoskich byli uprzywilejowani podatkowo, płacili tylko ryczałtowy podatek od wypasu na rzecz państwa (filurię z dodatkami), nie płacili świadczeń na rzecz timarioty. W przypadku, gdy pełnili służbę jako derbendżije czy wojownicy byli zwalniani z wszelkich podatków.

4. Osiedlenie się w dawnych wsiach rolniczych, w szczególności związane podjęciem zajęć rolniczych, wiązało się najczęściej z dodatkowym obciążeniem dziesięciną na rzecz spahisa. Odejście od pasterstwa oznaczało degradację do grupy rajów, najczęściej więc w tych wsiach prowadzono gospodarkę mieszaną rolniczo-pasterską. W niektórych tylko wypadkach nowozasiedlone wsie otrzymywały status wsi wołoskich, co zwalniało mieszkańców od dodatkowych świadczeń nawet w przypadku podjęcia zajęć rolniczych.

5. Jednostka ryczałtowego podatku od wypasu filuria w XV wieku miała wartość stałą i równała się 45 akcze, natomiast w końcu XVI wieku była różna dla różnych grup Vlachów i mogła wynosić od 60 do 200 akcze. Biorąc pod uwagę fakt, że zlikwidowano wówczas dodatkowe opłaty za owce czy namioty i że wartość akcze znacznie spadła w porównaniu do XV wieku, realna wysokość podatków nie wzrosła, a w niektórych wypadkach uległa obniżeniu.

6. Niewiele na podstawie defterów można powiedzieć na temat języka używanego przez hercegowińskich Vlachów. W defterach z XV wieku noszą oni w większości

---

³¹ *Opširmi katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine*, t. 2, s. 394 i n.

imiona słowiańskie, niekiedy jednak zdarzają się też imiona charakterystyczne dla rumuńskich Wołochów: Radu, Bratul, Dabiża, to samo dotyczy też nazw wsi.

7. Łatwiej można określić konfesję, a zwłaszcza procesy islamizacyjne. W XV wieku są one niemal niewidoczne wśród Vlachów, niemal wszyscy nosili imiona chrześcijańskie. W końcu XVI wieku znaczny odsetek Vlachów nosił imiona muzułmańskie. Proces islamizacji zdaje się przebiegać szybciej wśród Vlachów osiadłych, niż wśród Vlachów wędrownych, ale nie ma reguły.

8. W świetle defterów nie widać różnicy w zobowiązaniach wobec państwa muzułmanów i niemuzułmanów na terenie Hercegowiny, deftery jednak nie obejmują dzizje, czyli pogłównego pobieranego od niemuzułmanów.

ANEKS

Szalaszy/katuny wołoskie na terenie sandżaku Hercegowiny w 1477 roku oraz użytkowane przez nie miejsca wypasu letniego i zimowego

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzin	Niezonanych	Stale wsie i inne posiadłości
1	Krička	Knez Jarosav syn Kutu	Pauče, Kozica, Petine (w okolicach Plevlja) i w miejscach Kržava, Jazvine, Skorobočac	Ječmište, Modra, Buči, Studenac, Nikopoda, Pasjevici, Rađevo, Brda, Srednja Brda, Gožice	78	12	
2	“	Nikola syn Krička	Pauče, Kozica, Petine (w okolicach Plevlja) i w miejscach Kržava, Jazvine, Skorobočac	Ječmište, Modra, Buči, Studenac, Nikopoda, Pasjevici, Rađevo, Brda, Srednja Brda, Gožice	57	12	
3	“	Radić syn Bogote	Pauče, Kozica, Petine (w okolicach Plevlja) i w miejscach Kržava, Jazvine, Skorobočac	Ječmište, Modra, Buči, Studenac, Nikopoda, Pasjevici, Rađevo, Brda, Srednja Brda, Gožice	29	6	
4	“	Radenko syn Božidara			16	2	
5	“	Dobrivoj syn Nienada	Pauče, Kozica, Petine (w okolicach Plevlja) i w miejscach Kržava, Jazvine, Skorobočac	Ječmište, Modra, Buči, Studenac, Nikopoda, Pasjevici, Rađevo, Brda, Srednja Brda, Gožice	67	18	
6	Mataruga	Dobraj syn Bukare			47	4	
7		Iliasz syn Bratoja			20	3	

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzaj	Niezonana- tych	Stare wsie i inne posiadłości
8		Dragić syn Branisava	Brezina, Lutić, Skokuća, Luka	Oparde, Poljet Relji	30	3	
9	Kukanj (Polimlje)	Cvetko syn Novaka			27	3	
10		Brajko syn Milića			28		
11		Gojak syn Radohne			33	3	
12		Ivaniš syn Cvetka	Paštrici (okolice Bohorice)	Ljubišna	31	4	
13		Vitomir syn Ivke	Komijona, Kamensko, Varine, Vranac	Ljubišna, Konska, Polja, Obzir, Lješnica, Hranac, Zavade	19	2	
14		Pribislav syn Vladisava	Crkvice, Mijokovina	Varine	40	14	
15	Gornja Morača	Radosav syn Stepana vo- jvody	Milošina, Jelica, Bresto, Lokva, Visoka, Trnovica, Starica, Puž, Raško, Bistrica, Opaljenica	Javorje, Kostendol, Starčeva, Kovočevica, Vučevo, Steprača	52	7	
16	Donja Morača	Budisav syn Obrada	Lište, Prije, Jasenovno, Osode	Lište, Prije, Jasenovno, Osode	32	3	
17	“	Cerkiew Prgašina			6		
18	“	Radosav syn popa Dimitrija	Ljubotnik, Krčevine, Vrane, Vruca, Selce	Ljubotnik, Krčevine, Vrane, Vruca, Selce	37	4	

19	Mileševa	Kma syn Bogavca	Drenova (Vranova)	Luka	28	3
20	“	Ivaniš syn Mirėy	Drenova (Vranova)	Luka	32	5
21	“	Vukman syn Bogdana	Bistrica	Jelenko	15	24
22	“	Radoj syn Đurića	Bistrica	Jelenko	27	4
23	“	Dujko syn Vojana	Bistrica	Jelenko	7	
24	“	Gojan syn Mrčka	Bistrica	Jelenko	23	3
25	“	Vukosav syn Vlatka	Bistrica	Jelenko	21	4
26	“	Vuk syn Grubača	Bistrica	Jelenko	23	5
27	“	Dobrić syn Vujana	Dolne Pmar	Jagorje	16	1
28	“	Branko syn Vukša	Dolne Pmar	Jagorje	9	2
29	“	Godić syn Pribisava	Dorićelići, Bistrica	Jelenko	9	1
30	“	Vukota syn Radmana	Dorićelići, Bistrica	Jelenko	9	1
31	“	Hreija syn Vukšy	Janjina	?	12	9
32	“	Radonja syn Đurića	Drenova (Vranova)	Luka	10	2

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzaj	Niezonanych	Stare wsie i inne posiadłości
33	“	Radiša syn Vukašina	Izbično, Žoruhovo, Kučine	Lešnica, Babine, Jabuka	25	2	
34	“	Radonje syn Hlapca	Izbično, Žoruhovo, Kučine	Lešnica, Babine, Jabuka	10	2	
35	“	Stepan syn Skrvoja	Zvizda	Hranče	16	4	
36	“	Radić syn Murgaša	Ječmište, Merude, Kuće	Škrka	46	14	
37	“	Viden syn Vučihne	Ječmište, Merude, Kuće	Škrka	16	5	
38	“	Hlavec syn Božidara	Ljubotara, Nadbara, Zemišlje	Ljubotara, Nadbara, Zemišlje	27	7	
	“	Dobrić Radosavić	Wieś Vrbovo	Wieś Vrbovo	12		
39	“	Dobrić syn Radosava	Część wsi Vrbovo	Część wsi Vrbovo	9	5	
40	“	Vladisav syn Mukašina	Część wsi Zvizda	Część wsi Zvizda	14	6	
41	Ljubovida (na Polimlju)	Vuk syn Vranjuša	Brak informacji	Brak informacji	35	4	Knez posiadał baštini: Ludmir, Grebešnik w okolicy Kuknja, Biko we wsi Grabovo i winograd Gorjica w okolicy Trebinja

42	“	Strahinja syn Branša	Ljubovići	Jelenjak. Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleska, Duga	17	5	
43	“	Ivaniš syn Bogdana	Ljubovići	Jelenjak. Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleska, Duga	24	5	
44	“	Đurađ syn knezia Heraka	Ljubovići	Jelenjak. Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleska, Duga	71	4	
45	“	Stepan syn Ivana	Ljubovići	Jelenjak. Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleska, Duga	12	3	
46	“	Knez Herak	Ljubovići	Jelenjak	44	4	
47	“	Kradisav syn Paskaša	Ljubovići	Jelenjak. Vrato, Potrk, Krnja Jela, Kričani, Konj, Stup, Igrač, Boranj, Kamena Voda, Žar, Barica, Žjebato, Stoga, Ponikvica, Jeleska, Duga	17	3	

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodziny	Niezonan- tych	Stare wsie i inne posiadłości
48	Komarnica	Nikola syn Đurana	Komarnica Część miasta Trnovo (4 osoby)	Jezeri Mastrova (4 osoby)	56	7	
49	“	Radonje syn Đurđa	Pastwiska: Bilanići, Vardić Planina, Studenac Część: Potpeće	Pastwiska: Bilanići, Vardić Planina, Studenac Część: Petine	40	4	Stare baštiny we wsi Vrba
50	“	Radonje syn Crnje	Plješeva, Zaselje, Bioča Šuma		13	3	Baština Radonja: Papratnica, Orašje, Močnica we wsi Gube, Plica Crna Gora, Iaka Branici w miejscu Biokovo
51	”	Hatilja syn Paskaša	Kruševo	Jezerca	37	11	
52	“	Vuk syn Mihaća	Tara	Petine	27	5	
53	“	Vukša syn Druška	Trnovi	Močevac	8	2	udział w miejscu Meštrovica
54	“	Bogavac syn Novaka	Bušnje	Kreševica	24	4	
55	“	Vladisav syn Nikole	Simobor	Jezerca	8	2	
56	“	Radosav syn Stepana	Brezovići	Jezerca	63	5	
57	“	Bogdan syn Bratula	Zajelje	Ljubišna	25	3	

58	“	Radivoj syn kneza Heraka	Komarnica	Jezera	48	4	
59	“	Radoman syn Bogavca	Komarnica	Jezera	17	2	
60	“	Herak syn Kovača i	Komarnica	Jezera	45	2	Herak posiadat Orah kolo Onogoštu
61	“	Mičija sy Tohulja	Bila	Vrapuža	68	5	
62	“	Vukašin syn Radivoja	Bukovica, Poljana, Komarnica	Podgrižje, Bartje, Selac	51		
63	“	Radić syn Gradisala			17		
64	“	Radosav syn Heraka			26		
65	“	Ivan syn Velimira			9		
66	Gračanica (Nikšić)	Wojewoda Batrić	Velimje, Arsi, Jelivište, Morakovo, Dučnica Polje, Glušće Selo, Zagrad, Hrva Niva	Lukavica, Kavica	21		Posiada baštiny Kuti, Neriš, Magnić, Tomača, Gornje Podgorje
67	Rovci	Vuksan	Bogutov Do ³² , Gostilje, Plana, Janjište, Karanoići	Štitovo, Pomikvice, Vukovica, Jernići	51		
68	Zeta (część Bjelopavlići)	Wojewida Radosav			44		
69	“	Nikola syn Pavla			67		

³² obecnie część wsi Vlahovci.

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzaj	Niezonan- tych	Stare wsie i inne posiadłości
70	“	Staniša syn Radila			32		
71	“	Bogdan syn Uglješy			55		
72	Onogošt	Milka syn Vojlhne	Turjač, Gorne Podgorje, Bogušad	Lukavica	11		
73	“	Bogić syn Bratoja			36	4	Zamieszkują: wsie Dob- ričić, Kos, Črteže nale- żące do Donjoj Morači
74	Piva (Banja)	Herak syn Radka	Velimlje	Ragatun	28	2	Część wsi Sokolac, poło- wa pustej wsi Leskovic
75	“	Vukša syn Radića	Skuz [?]	Lukavica	40		Część wsi: Rudo polje, Dulići
76	“	Đuran syn Vitomira			7		
77	“	Vukić syn Radosala			17		Części wsi: Zariće, Vradkovići
78		Radić syn Vukote	Ostrančino	Ipiže	11		Ostrančino
79		Radić syn Milorada	Velimlje, Medureče	Radešina	24		
80		Stanoje syn Stepka	Zagat	Lukavica	23		Część wsi Dulići
81		Stanko Dodoviš	Čarići	Bara	30		

82		Bahoj (Pahovij)	Perućanica	Prekošica	22		
83		Stepan syn Miloša	Rudnica	Mulj, Orah	86		
84		Vukić syn Grbača	Stapna	Kovači	35		Połowa wsi Ponikava, część wsi Lazarići, część wsi Strašično, baština Lešnje we wsi Orahovo
85		Vukac syn Barduna			31		Części wsi Blaško, Pareže, Crni Put, Naosnići
86		Radaćin syn Grbača	Blaško		39		Baština Garak, część wsi Crni Put, Mrenići
87		Stepan syn Milata	Sokolac	Jeleni Dol	8		
88		Strzman syn Kojisala	Prokanica	Jerkušina	14		
89		Vukić syn Bratila	Vrbica	Orah, Sisać, Smreča	126		Vukić posiada młyn oraz miejsca Jezerca i Jagod
90		Vukosav syn Derbića	Korijen	Podanj	18		
91		Vukas syn Vladka			6		Tu notatka: miejsce Dobrenica używają wszyscy Vlasi z Pive
92	Mostar	Wojewoda Vladimir			82	14	Vladimir otrzymał od Hamzy bega liczą- ne baštiny: Dobro selo, Buhovo, Mokro i inne

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodziny	Niezonanych	Stale wsie i inne posiadłości
93		Ostoja syn Hlapića			2		
94		Mrkša syn Stepana	Brezje, Nerad, Podvranje ³²		19		
95		Opanak knez Vlado	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	44	18	
96		Dadić Dragić Vuković	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	25	4	
97		Vukašin syn Vojihne	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	10	3	
98		Bizanca Radić syn Stepana	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	6	4	
99		Radoja syn Lebine	Kruševo		15	1	
100		Vladisav syn Krasoja	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	19		
101		Vukić syn Stepana	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	10	2	
102		Vlado syn Mazojine	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	Wspólnie z wojewodą Vladimirem	21	6	
103		Radibrat syn Ljubiča	Biletić		19	9	

³² Częściowo przekształcone w ziemię chłopskie – *Poimečni popis ...1477*, s. 83.

104	Imočki	Ivaniš syn Ivana	Podbilo, Vinjani, Gorica, Aksocići, Lukavac, Brzgula	Podbilo, Vinjani, Gorica, Aksocići, Lukavac, Brzgula	7 3 6 5 3 2		
105		Milosav syn Sladića	Podći Igre Kozica	Podći Igre Kozica	4 10 5		
106		<i>Dobromirac</i> Vukić syn Stefana	Hraška Gora	Lukavac	27	3	
107		Ivan syn Dogloda	Silovišta	Ljubišta	11	5	
108	Hum	Vukić Krpmotić	Ledinac, Veselivštak, Buhovo, Borajna		11		
109		Radopolje			63		
110		Dadoj	Wisie: Drvenik, Labčani, Doljanci, Makar, Polažde, Grpčanici, Rogoznica, Crnuća, Kučići, Brehali, Bast, Podgora,		116		
111		Stefan syn Vukanovca	Wisie: Repac, Vrda i ?		25		
112		Ivan Kačić	Wisie: Komatišine, Dračnica, Podaca, Jaričko, Hraštani, Vrh Dol, Tučepi, Makar,		49		

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzin	Nieżona- tych	Stale wsie i inne posiadłości
113	Rudine	Radoj, syn Dobrašina	Tmovac	Blizne	18	2	
114		Bratul syn Milića	Pržine	Lućine	20	3	Bratul posiada młyn
115		Grubac, syn Vukoty	Ovče Dol	Knez Dol	32	4	
116		Vukašin, syn Jelovana			19		
117		Strahinja syn Velisava	Samač	Unac	6	3	
118		Jelovac syn Radovanka	Samač	Unac	32	4	
119		Radić syn Dubravca			39+1	4	
120		Aleksij syn Paskaša	Pčelica		34	4	
121		Branil syn Vlaha			47	6	
122		Đurađ syn Radovana	Karajica	Žanovica	50	4	
123		Vučeta syn Nikoli	Dražije	Vraž	22	2	
124		Milorad syn Radka	Stepen	Lukavica	23	3	
125		Poblah syn Radovana	Dječće	Koritnik	14		

126	Zagan syn Grubača	Kalac	Preperčici	24	4	
127	Radič syn Radašina	Baba		40	5	
128	Rošak syn Radoja	Baština: Rivec		9	2	
129	Obrad syn Olivera	Nerad	Prtevac	58	7	
130	Durđ syn Olivera	Ponikve		46	6	Posiada puste mjesta Kokoriče i Rasuhač
131	Vukša syn Vladika	Dobromislje	Dobrodužici	30	3	
132	Radonja syn Stanka	Čeline	Tovarnica	51	9	
133	Stepan syn Stamihny	Korita	Koričnica	18	6	
134	Radoj syn Miloša	Korita, Prstište	Koričnica	44	5	
135	Herak Prkovic			21	7	Derbend Mieszkają we wsiach Zgura, Damovina, pil- nują terenu między Čemerą a Sutjeską
136	Dragiša syn Ribača	Gacko	Repci	15		
137	Radič syn kneza Vukčica	Čutići, Hatelje, Gornje i Donje Bodežište, Dubočani, Lukavica, Ova Vlač ?, Bileć		79	13	

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodziny	Niezonan- tych	Stale wsie i inne posiadłości
138		Vukić, syn Stanoja	Krstac		34	5	
139		Radovan syn Vukosala	Bahori	Linajska	26	5	
140		Vukić syn Vladka			17	3	
141		Pavka syn Veselka	Korita	Košare	13	1	
142		Radan syn Novaka	Maline, Skrobodna	Koročica	25	3	
143		Vučihna syn Raca	Klovinac	Berašine	34	5	
144		Radonja syn Pribisala			23	16	
145		Stepan syn Stracina			109	9	
146		„	Greblje, Ljubomir, Lug, Zagorje,	Ravne	20		
147		Radonja syn Grubaca	Vodene, Kruševica	Zelengora	53	5	
148		Stepan syn Vukica	Ljubomir Bratulić, Trnavac	Ravno	53	5	
149		Radić syn Vukicia	Pahamik, Panik	Javorak	35	4	
150		Bogdan syn Crny	Šejnoviči, Bahiri	Živanj	48	5	

151		Vlad syn Cmy	Bileće, Zvirine	Crna Gora	30	6	
152		Vukić syn Smoljana	Dobromislje, Mostište	Opnići	15	2	
153		Stepan syn Ivaniša	Vrelo	Krčevine	26	4	
154		Ivan syn Vladka	Ljubomir	Zelenagora	43	5	
155		Šajin syn Mirosala	Dobromislje	Repčenići	11		
156		Stepan syn Vukdraga			46		
157	Vlaha Zubci	Bojak syn Đurađa	Vrčine	Sitnica	108	17	
158	Klobuk	Vladisav Korjenič			23		Wieś: Mazikoze Vu- kojca, część wsi Žugle
159	Ridani	Vladko syn Milorada	Nudol	Korita	35		
160		Radić syn Pavala			10		
161		Knez Šimrak, Duka i Dragić	Grahovo, Korostolac, Dušin	Ula, Poločnik. Lug	23	3	
162	Blagaj	Vukosav syn Katila	Zablatna	Crnna	43	18	
163		Ivan syn Tasova	Zablatna	Crnna	20	8	

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzín	Niezonan- tych	Stare wsie i inne posiadłości
164		Rajan syn Vukašina	Čelići	Crnna	14	7	
165		Vojevoda Petar	Trebanj, Hrasno, Hvališevo, Gnjirac, Plješevac, Crnići, Jasoča, Paštrokovina, Korotuša, Dubrava	Visočica, Tuhovija	127	16	
166		Dobroj syn Rajka	Crmanj, Prvanj, Dabrica		30	3	Posiadał też Dobra Voda i Lokve
167		Radonja syn Hrelje			10	2	
168		Ivan syn Klakora	Ostrovica	Lukavica	9	1	
169		Ivanš syn Dujina	Rgud	Dunoš	29	5	
170		Herak syn Radonja	Bitunja	Treskavica	29	4	
171		Rahoj syn Vukašina	Poplat	Breže	40	4	
172		Nikola syn Mrkše	Pešci	Bmjača	26	2	
173		Vlad syn Belica	Bijoska	Treskavica	108	14	
174		Milobrad syn Obrada	Opaska	Treskavica	31	5	

175		Pavka syn Radihny	Breštanik, Dubrava	Crman	24	4	
176		Herak syn Vladisala	Hrasno	Klabove Polje	80	13	
177		Stepan syn Brajana	Jarčište	Crmanj	30	3	
178		Dragoj syn Brajana	Dren	Morine	17	2	
179		Ivaniš syn Radovana	Žukovica	Morine	13	2	
180		Dragić syn Dobruna	Prosekļje, Nukla, Dren	Medvede, Morine	111	13	
181		Viden syn Dobrila			13		
182		Đuran syn Vladisava	Bitunja, Moćnica		16	2	
183		Vukac syn Radosala i Stepan syn Radivoja	Turuša	Morine	48	3	
184		Stepan syn Taraca	Nušenj	Klanjpole	19	3	
185		Radić syn Vukca	Kruševo	Morine	34	3	
186		Pokrajc syn Milina	Papratna	Suhopolje	23	5	
187		Petr syn Mirosava	Kamen	Morine	27	4	

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzín	Niezonan- tych	Stale wsie i inne posiadłości
188		Njegomir syn Jelovca	Lipnik	Vučén	15	3	
189		Viđen syn Brajana	Mostur	Treskavica	48	4	
190		Radiovoj syn Obrada	Duboka	Treskavica	80	4	
191		Oliver syn Grbača	Vilenjača	Zelengora, Trenčeva	37	3	
192		Radič syn Boguša	Žrvanj	Treskavica	84	5	
193		Bez prze- wódcy	Žrvanj	Treskavica	23		
194		Bogun syn Milšy	Ljubotnica, Ivanca	Vúce	44	4	
195		Ivan syn Stepana	Vršac	Sitnica	25	2	
196		Radoj syn Radosava	Podplat	Gornjo	31	4	
197		Budisav syn Branka	Bezdići	Bezdići	9		
198		Radosav syn popa Dimitrija			23		Należy do Moračy
199		Mičija			10		Należy do Gračanicy

200		Bogić syn Bratoja	Donrečići, Kos, Črteže		32		Należy do Donjoj Moračy
201		Vuk syn Hlapca			12		Należy do Gračanicy
202		Paskaš syn Nikšy			3		Należy do Gračanicy
203		Tomaš syn Ivana			11		Należy do Gračanicy
204		Batrič	Sad, Studenac		8		Należy do Gračanicy
205		Wojewoda Đuraš	Kuti, Zagulj, Velja Väs, Godilj	Lukavica	11		
206			Część wsi Kirebuča	Część wsi Kirebuča	6		Należy do Donjoj Moračy
207			Część wsi Jasenovo	Część wsi Jasenovo	17		Należy do Donjoj Moračy
208			Część wsi Duboko	Część wsi Duboko	20		Należy do Donjoj Moračy
209			Część wsi Lišnjo	Część wsi Lišnjo	16		Należy do Donjoj Moračy
210		Stepko, syn Svrka			3		
211		Milorad			3		
212		Knez Vukosav	Dol	Treskavica	6	2	
213		“	Część wsi Dupljani	Część wsi Dupljani	5		
214			Wieś Grmljani	Wieś Grmljani	3		
215		Wojewoda Petru	Część wsi Slivnje	Część wsi Slivnje	18		

L.p.	Nazwa nahiji	Naczelnik dżematu (katunu)	Miejsce wypasu zimowego	Miejsce wypasu letniego	Rodzaj	Niezonowanych	Stare wsie i inne posiadłości
216			Część wsi Vejje Mede	Część wsi Vejje Mede	3		
217			Część wsi Dobruhovo	Część wsi Dobruhovo	5		
218		Šišman	Wieś Čadi	Wieś Čadi	11		
219		Mirča syn Krazy			40		Należy do Trebinja
220			Wieś Kučani		1		
221			Wieś Temci		1		
222			Wieś Hrasno		1		
223			Wieś Poplatac		1		
224			Wieś Turjač		2		
225			Wieś Orah		1		
226			Wieś Studenac		1		
227			Wieś Stube		1		

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585 godine, sv. 2, dešifrao i sa osmansko-turskog jezika preveo Ahmed S. Aličić, Sarajevo 2014.

Poimečni popis sandžaka vilajeta Hercegovina 1477, priredio Ahmed S. Aličić, Sarajevo 1985.

Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69 godine, ed. Ahmed S. Aličić, Mostar 2008.

Literatura:

Hrabak Bogumil, *O hercegovačkim vlaškim katunima prema poslovnoj knjizi dubrovčanina Đivana Pripčinovića*. "Glasnik Zemaljskog Muzeja", 11, 1956 [Храбак Б., *О херцеговачким влашким катунима према пословној књизи дубровчанина Џивана Припчиновића*, «Гласник Земалског Музеја», 11, 1956], s. 29–39.

Jireček Konstantin, *Die Wlachen und Maurowlachen in Denkmäler von Ragusa*, Prag, 1879.

Kovačević Desanka, Srednjovekovni katuni po dubrovačkim izvorima, w: Naučno Društvo SR Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja Odeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga 1: Simpozijum o srednjovekovnim katunu održan 24 i 25 novembra 1961 g., urednik Milenko S. Filipović, Sarajevo 1963 [Ковачевић Д., *Средњовековни катуну по дубровачким изворима*, w: Научно Друштво СР Босне и Херцеговине, Посебна издања Одељење историјско филолошких наука, књига 1: *Симпозијум о средњовековним катуну одржан 24. и 25 новембра 1961 г.*, уредник Миленко С. Филиповић, Сарајево 1963], s. 121–142.

Kurtović Esad, *Seniori hercegovačkih vlahi*, w: *Hum i Hercegovina kroz povijest. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Mostaru 5. i 6. studenoga 2009*, uredio I. Lučić, Zagreb 2011, s. 649–695.

Tošić Đuro, *Srednjovekovna humska župa Dabar* [Тошић Ђуро, *Средњовековна хумска жупа Дабар*], Београд 2005.

